

RUSLARIN GENİŞLEMELERİ VE İMPARATORLUKLARI

Doğularındaki Türklerde ve diğer halklarda barut olmadığı için hızla ilerleyen Rusların Büyük Okyanusa ulaşmaları, geniş yer altı ve yer üstü kaynaklara sahip olarak imparatorluklarını kurmaları

1520'li yıllarda Ruslar ülkelerine Avrupa'dan barutu, yani "top"u getirdiler. Bu dönemde Altınordu Devleti yıkılmıştı. Yerine Kırım, Kazan, Astrahan (Hacı Tarhan), Sibir, Nogay ve Kasım Hanlıkları kurularak altıya bölünmüştü. Bu hanlıkların hiçbirinde barut yoktu. 1521 yılında Kazan'a giren Rusları oradan çıkararak Kırım Hanı Sahip Giray Moskova'ya kadar gitti ve onları vergiye bağladı. (Adile Ayda'ya göre (s.7), Kırım Hanlığı ve Kazan Hanlığı, aynı ülkenin iki ayrı bölümü gibi idi.) 1525 yılında Moskova'ya tekrar hücum eden Kırım süvari birliği, ilk defa karşılaştıkları top atışları karşısında şaşkına dönerek geri çekildi. **O dönemde baruta sahip tek Türk devleti, Osmanlı İmparatorluğu idi.** Osmanlılar aynı yıllarda Mohaç savaşında (1526) Avusturya-Macaristan'ı, hem de Avrupa'nın en meşhur şövalyelerine sahip ordusunu bilhassa topçularının desteğiyle yenerek Macaristan'ın büyük bölümünü aldılar. (Yavuz Sultan Selim'in, diğer Türk devletleri olan Safeviler ve Mısır Türk Devleti'ne (Memlûklular) karşı kazandığı savaşlarda topların önemi çok büyük olmuştur.)

Bu dönemde Kazan hükümeti, Kanuni'ye elçiler göndererek Osmanlı egemenliğini kabul ettiğini belirtti. Bu tavra kızan Ruslar bundan sonra Kazan Hanlığının üzerine daha bir hırsla gelmeye başladılar. Karadeniz'in kuzeyinde çok sayıda hanlık olması ve hanlıklardaki taht kavgaları, bu devletleri gittikçe güçsüzleştiriyordu. İşte bu dönemde Kazanlılar, Osmanlılardan yardım istediler. Ancak Osmanlılar, hanların imdat çağrılarında olumlu cevap vermediler. Kazan Hanlığına yardım konusu sadece Kırım Hanlığının uhdesinde kaldı. Halbuki Osmanlılar, Fransa'ya yardım için 1542'de donanma göndermişlerdi. Ayrıca Yavuz Sultan Selim'in kayınpederi I. Mengli Giray, Saray şehrine saldırırken Osmanlılar Kefe'deki topçularını göndermişlerdi.

Osmanlıların çağrıları cevapsız bırakmalarında farklı sebepler de olabilir. **O günlerde rakip olarak Avrupa'yı görmeleri, Rusları ise küçümsemeleri** etkili olmuş olabilir. **Cepheyi genişletmek istememiş olabilirler.** Belki de Hanlıkların bazılarının kurucu yöneticilerinin **Cengiz Han soyundan gelmeleri etkili oldu.** Bu soruları henüz cevaplayacak bilgilere sahip değiliz.

Ayrıca hanlıkların Rusların eline geçmesinin **tek nedeni olarak Osmanlı Türklerinin zamanında yardım edememiş olması gösterilemez.** Hanların birbirlerine karşı düşmanca davranmalarının etkisi daha fazladır. Ruslar, Orta Asya dahil bütün Türk illerini alırken, genellikle bir komşu Türk hanlığıyla işbirliği yaptılar.

Burada vurgulanmak istenilen Osmanlı yönetiminin ağabeylik görevini iyi yapamamasıdır. Osmanlılardan ağabeylik beklenilmesini normal karşılamak gerekir. Çünkü Osmanlı Türkleri, Kanuni döneminde dünyadaki en üstün medeniyet seviyesine sahiplerdi. (Benzer sorunlar gelecekte Pakistan, Afganistan, Tacikistan dahil Orta Asya'daki Türk devletleriyle ilgili olarak, Türkiye'nin karşısına çıkabilir.)

Sonuç olarak, Osmanlı'dan yardım alamayan Kazanlılar, Kırımlılardan yardım istediler. Kazan Hanlığına da bakmaya başlayan Kırım Hanı Safa Giray ölünce (1549) yerine eşi Süyüm Büke ve üç yaşındaki oğlu Ötemiş geçti.

Bu dönemde Moskova Prensi, IV. İvan (Korkunç İvan, 1533-1584) idi. İvan 17 yaşına gelince kendisini 1547'de "Çar" ilan etti. Sonra doğuya ve güneye yöneldi. Diğer taraftan İngilizlerle ticarete başladı. **Avrupa'daki modern teknikleri Rusya'ya getirdi.**

Ruslar, yanlarına Kasım Hanı Şah Ali Allahyar'ı da alarak Kazan'a saldırdılar. İçteki bitmeyen kavgaları durduramayan Süyüm Büke Hatun yenildi ve esir edildi. (1551, Süyüm Büke, Türk tarihindeki cesur ve vatansız kadınlardandır.) Yeni Han olarak Şah Ali bırakıldı. Şah Ali'yi istemeyen halk ayaklandı ve onu Kazan'dan attı. Halk, Astrahan Hanlığının şehzadesi Yedigâr Muhammed'i çağırıp tahta çıkardı. Yedigâr Rusları önce yendi. Ama yeni destekler alan Rus ordusu 1552'de tekrar Kazan'a girdi. IV. İvan halkı kılıçtan geçirtti. Buna rağmen Kazanlılar mücadeleyi bırakmadılar. Şehir dışında teşkilatlandılar. Yeniden Kazan'ı ele geçirdiler. Bu defa 1556 yılında Çuvaş Türklerinden ve Kasım Türk hanlığından da yardım alan Ruslar, Kazan'ı tekrar aldılar ve günümüze kadar onlarda kaldı. Kasım hanlığı Moskova'ya en yakın hanlık olmasına rağmen uzun süre Rusların bağımlısı olarak yaşadı. Rusların bu hanlığı yaşatmaktaki amacı Osmanlıları, kendilerinin Müslümanlara dokunmadıklarına ve onları koruduklarına ikna etmektir. Çünkü Ruslar, büyük aşıbeye olarak bilinen Osmanlılardan halen korkuyorlardı.

Abdullah Battal Taymas'ın Rus tarihçisi M. Khodiakov ile Prof. G. Peretkoviç'ten aktardığına göre Ruslar, Kazan'ı aldıktan sonra eli silah tutanları öldürmeye yöneldiler. 1555-60 arasında bilhassa; beyler, mirzalar, yüzbeyleri ve ileri gelen insanların hemen tamamı öldürüldü. Böylece ayaklanmalar bastırıldı. **Bu iki Rus tarihçisi, Kazan Hanlığındaki soykırım olaylarının, Rus tarihi için kara bir leke olduğunu söylerler.**

IV. İvan 1556'da hızla hareket ederek, Astrahan'ı da ele geçirdi. Hazar Denizine ulaştı. 1558 yılında Hazar Denizinin kuzeyindeki Nogay Hanlığını da ele geçirdiler. Rusların kendisi için de ciddi bir tehdit oluşturmaya başladığını gören Osmanlılar, ancak Sultan II. Selim döneminde 1569'da Astrahan Hanlığına yardım etmeye çalıştılar. Daha önce Kanuni'nin 1563'te yapmak istediği yardımı çeşitli bahanelerle engellediği söylenen Kırım hanı Devlet Giray, belki de mecburen 50.000 kişilik ordu ile bu yardıma katıldı. (Sami Nogay (s.31), bu harekete Nogayların, Kazı Mirza komutasında 30.000 askerle katıldığını söylemektedir. Bu iddia mantıklıdır. Çünkü muhtemelen Peçenek Türklerinden olan Nogaylar o bölgede yaşamaktaydılar. Ayrıca Ruslara karşı şiddetli direnç göstermekteydiler.)

Osmanlılar bu seferi düzenlemekle, Özü ve İtil nehirleri arasına kanal açtırmak ve Karadeniz'i Hazar Denizine bağlamak istediler. Ama başaramadılar. Zaten iş işten geçmişti. Hem Ruslar güçlenmişlerdi hem de Türk Hanlıkları dağılmışlardı. Ancak Ruslar yinede, büyük han olarak gördükleri Osmanlı'nın müdahalesinden korkuyorlardı. Nitekim Osmanlılar, 1571 ve 1575'te Kırım Hanına destek vererek iki kere Moskova'ya saldırmasını sağladılar. Ama ikinci savaşta Kırım Hanı yenildi. Osmanlı bu yenilgi karşısında cevap vermeye kalkışmadı. Zaten Sokullu Mehmet Paşadan sonra, Osmanlı yönetimi durgunlaşmaya başlamıştı. 1591'den sonra ise (aslında Özdemiroğlu Osman Paşanın 1585'teki ölümünden sonra) Astrahan tamamen unutuldu. Bundan cesaret alan Ruslar hızlarını artırdılar.

Ruslar, Doğu'daki ilerlemelerinin hızına rağmen akıllıca davrandılar. Baruta sahip Avrupa devletlerine doğru yönelmediler. Barutu bilmeyen Sibiry ve Orta Asya Türk Devletlerine yöneldiler. Kazan ve Nogay Türklerinin çete savaşları şeklindeki fedakarca direnişleri, barut karşısında bir süre ancak dayanabildi. **Rus tarihindeki en hızlı yayılcı Aleksey Mihayloviç (1645-1676) döneminde, Sibiry'yi ele geçirerek Büyük Okyanusa ulaştılar.** (Bir daha da geri gelmediler.) 1731 yılına gelindiğinde ise Ruslar Kazakistan'a girmişlerdi. (Üç devlete ayrılan Kazakların, "Kişik Jüz" dedikleri Küçük Cüz'ü ele geçirdiler. Rusların o tarihte Kazaklara da Kırgız demelerinden dolayı Rus tarihine bölge Kırgızistan olarak geçti.) Bu dönemlerde Rus Çarı olan I. Petro (Deli Petro, 1682-1725), Rusların adeta kabuk değiştirmesini sağladı. Yaptığı değişikliklerden ve şiddetinden dolayı çoğu tarihçiler kendisine Deli Petro dediler. Ancak yaptıklarının Rusya için değerini bilen Ruslar kendisine Büyük Petro dediler.

Osmanlılarda duraklama ve gerileme dönemine girilmesi, Orta Asya'ya yeterli desteğin gönderilmesini engelledi. Sadece, Safevilere karşı kullanmaları için Özbeklere barutu öğretmek

amacıyla bir bölük yeniçeri gönderildi. Ama, bu da işe yaramadı. Safevi Türk Devleti'nin, Osmanlı ile Orta Asya arasındaki bağları koparması engellenemedi.

Doğusundaki zengin yer altı ve yer üstü kaynaklara ulaşan Ruslar, güçlendiler. Devletin yapısı da ordu-devlet niteliğinde olduğundan, devamlı genişlemeye çalıştılar. Avrupa devletleri ve Osmanlılarla sürekli savaştılar. Bu nedenle, devamlı büyük ordular beslemek zorunda kaldılar. Paul Kennedy'e göre (s.210), Amerika'nın 1860 yılında iç savaş öncesinde sadece 26.000 askeri varken, Ruslar 820.000 asker besliyorlardı. Ruslar, bitmek tükenmek bilmeyen bir hırs ve kısmen vahşilikle, devamlı etraflarına saldırdılar. Sonuçta Ruslar, çokça düşman sahibi oldular. Hep savaşmak zorunda kaldıklarından, Rusya büyürken bile Rus halkı fakirlikten bir türlü kurtulamadı.

Ruslar, sadece sınırlarını genişletmeyi düşlediler. **Rusların genişleme isteklerinin temelinde herhangi bir yüksek ideal gözlenmiyordu.** Örneğin; Romalılardaki "kanun ve nizamı yayma", ya da Osmanlılardaki "Nizam-ı Alem" düşüncesinin benzeri, Ruslarda görülmedi. Bu nedenle güce ulaştıkları yerlerde soykırımı yaptılar. Karadeniz'in kuzeyi 4. cü yüzyıldan itibaren sürekli ve yoğun Türk Devletleri bölgesi idi. Rusların ilk ele geirdikleri hanlık Kazan hanlığıydı ve yıl 1552 idi. 1945 yılına gelindiğinde ise, neredeyse hiç Türk kalmamıştı. **Bunun adı soykırım değilse, ne olabilirdi?**

Halbuki, Roma, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarında bu çapta soykırım olayı görülmemiştir. Bu üç imparatorluk da birer halklar topluluğudur. Buna karşılık, Avrupalıların 1492'den sonra kurdukları imparatorluklarla Rusları birbirine benzemektedir. **Avrupalıların da, Rusların da imparatorlukları, nitelik olarak sömürge imparatorluğudur.**

Ruslar birbirleriyle anlaşamayan küçük hanlıkları yenerek yeterli güce ulaştılar. Daha sonra, sıcak denizlere inebilmek için Osmanlılarla da çok mücadele ettiler. Ancak, Balkanlara inişlerinin bazısında karşılarında Avusturya-Macaristan'ı buldular. 1815 Büyük Avrupa Barışından sonra, büyük devlet olarak sadece İngiltere kalmıştı. İngiltere'nin kara gücü çok küçüktü. Bunu fırsat bilen I. Nikolay (1825-1855) Balkanları kurtarmak ve İstanbul'u almak amacıyla harekete geçti. Ama, bu defa karşılarında İngilizlerle birlikte Fransızlar da çıktı. Osmanlılarla birleşen Avrupa, deniz gücü göndererek Kırım'da Rusları yenilgiye uğrattı (1853-1856).

Bu olaydan sonra Ruslar, Avrupa'da yalnız kaldılar. Hiçbir ülkeyle ittifak kuramadılar. Ancak, yenildikleri bu savaşın bir yararı, teknik açıdan geriliklerini görmeleri oldu. Bu nedenle sanayiye önem verdiler. Bu dönemde Almanlar 1866'ta Avusturya'yı, 1870'te Fransızları yendi. Böylece Avrupa'da İngiltere'ye karşı ittifak yapılabilecek yeni bir ülke doğmuş oldu. II. Aleksandr (1855-1881), hemen Alman İmparatoru I. Wilhelm ile anlaştı. Almanlardan teknik ve eğitim yardımları aldı. Paul Kennedy'ye göre, onun döneminde Rusya'daki meslek okulu sayısı 20 bine, kız okulları 300'e, gazete ve dergi sayısı 700'e ulaştı. (Bu rakamlar, Rusların aynı dönemdeki Osmanlılardan eğitim alanında üstün olduklarını gösterir.)

Ruslar, Almanya ile olan yakın ilişkilerine güvenerek, Osmanlı üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için adım attılar. Balkan devletlerini ayaklandırdılar. Onlara yardım ediyor görünerek, 1877-78 savaşıyla (93 harbi) batıda İstanbul-Yeşilköy, doğuda Erzurum'a kadar ilerlediler. P. Kennedy'ye göre bu savaşta Ruslar, donanmalarında ilk defa torpil kullanmışlardı. Tahta yeni geçen II. Abdülhamit Han, İngilizlerden yardım isteyerek Rusları ancak durdurabildi.

Rusya, Avrupalıları ikna etmeden, hasta adam denilen Osmanlı'yı tek başına ortadan kaldıramayacağını anladı. Çünkü, daha önce de 1869'da Girit Adası olaylarına katılmak istemiş, ama, Avrupalılar el çektirmişti. Bu nedenle Ruslar, 1878'den sonra Osmanlılara karşı tekrar ciddi bir savaş girişiminde bulunamadı. Ruslar, Uzak Asya'ya yöneldiler. Ancak Ruslar, İngilizlerin müttefiki olan Japonlara, 1905 yılında Mançurya'da yenildiler. Bu olay Rusların İngilizlerle anlaşmadan hiçbir şey yapamayacaklarını düşünmelerine yol açtı. P.Kennedy (s.295) ve R.Mantran'ın (cilt II., s.215) aktardığına göre II. Nikolay, 1908 yılında, Osmanlı Devleti'nin

ortadan kaldırılması konusunda İngiltere kralı VII. Edward ile anlaştı. (Bu konuda kitabın I. Dünya Savaşı bölümünde ayrıca bilgi verilecektir.)

Halbuki, Orta Asya'ya hakim olduktan sonra Rusların, batıya hemen saldırılarına gerek yoktu. P.Kennedy'ye göre (s.112) Rusları, doğusuna karşı, barut üstünlüğü koruyordu. Zaten bölgedeki Türkler çok dağınık ve güçsüzdü. Batısına karşı ise hem coğrafyası, hem de Batı insanına göre Rusların daha vahşi oluşu koruyordu. I. Petro'nun başlattığı yenileşme hareketlerini sürdürerek gelişmelerini tamamlayabilirlerdi. Batıya ve Balkanlara daha sonra yönelebilirlerdi.

İsmail Hakkı Küpçü